

KIRJA-ARVIO:

TEORIAA ARTIKULOIMASSA, TYÖTTÖMIÄ ETSIMÄSSÄ

Taira, Teemu 2006: Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1097. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 256 sivua.

Anna Sivula

Kun tutkimuksen otsikko on ”Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa”, herää lukijassa monenlaisia odotuksia. Halusin lukea teoksen, sillä minua kiinnostavat työkulttuurin arvot, ja historioitsijana erityisesti arvojen muuttuminen. Pitkällinen Ricoeur-harrastukseni taas on jättänyt jälkeensä halun tarttua jokaiseen teokseen, jonka metodologisessa orientaatioissa on viittauksia kerrontaan ja kertomiseen. Aikaa ja tapahtumia ymmärretään kerronnallisin välinein. Lisäksi perheessäni on juuri käyty läpi raskas, vuoden mittainen työttömyysjakso, joten halusin nähdä, mitä kerrottavaa uskontotieteilijällä on työttömien kerronnasta.

TEOREETTISIA AVAUKSIA

Olen oppinut arvostamaan uskontotieteilijöitä siinä, että he dokumentoivat huolellisesti opinnäytteidensä empiiriset osuudet. Tairan väitöskirjan esipuhe enteili juuri tällaista huolellista empiiristä orientaatiota. Aloitin tyytyväisen nyökyttelyn lukiessani, miten Taira on kirjoittanut esiin itsensä omasta väitöstutkimusprosessistaan kertovana subjektina. Taira pohtii esipuheessa esimerkiksi omia lamakokemuksiaan, jotka työttömien kertomusten lukeminen on houkutellettu esiin. Kirjoittaja, joka näin hyvin osaa tuoda esiin oman kirjoittajasubjektinsa, osaa varmasti esitellä myös toisten subjektien kirjoittavaa aktiivisuutta. Onkin tärkeää, että tutkija antaa äänen sellaiselle ryhmälle, joka usein vaikenee. Suomessa on paljon hiljaisia työttömiä.

Taira ammentaa tutkimuksensa metodologiset lähtökohdat Lawrence Grossbergin artikulaatioteoriasta. Joskus kauan sitten, ennen suurta konstruktionistista vallankumousta, merkin ja merkityksen taakse kätkeytyvää referenttiä oli tapana kutsua todellisuudeksi. Nykyään maltilliset konstruktionistit kutsuvat sitä *artikulaatioksi*.

Artikulaation käsitettä on kielitieteissä käytetty pitkään. Kielitieteen ja fonetiikan sanastossa artikulaatio tarkoittaa toimintaa äänteiden muodostamiseksi. Tämän alkuaan kielitieteellisen termin omaksuminen merkityksiä tuottavaa toimintaa kuvaavaan käyttöön on tehty toimintojen kaltaisuuden perusteella. Merkityksiä muodostavassa toiminnassa on nähty jotakin äänteitä muodostavan toiminnan kaltaista. Artikulaatio on siis *käsittemetäfora*. Käsittemetäforaa tarvitaan usein sellaisen ilmiön kuvaamiseen, jonka ymmärtämistä nämä tunnistetut kaltaisuudet helpottavat. Käsittemetäfora on ymmärrettävä siinä määrin kuin sen lukija tunnistaa metäforan perustavaa kaltaisuutta. Juuri tällaisista käsittemetäforista kasvaa ajan myötä tieteellisiä käsitteitä, joiden sisällystä niiden käyttäjät ovat lopulta jokseenkin yhtä mieltä.

Artikulaatioteoriaa on aiemmin Suomessa esitellyt esimerkiksi Risto Heiskala. Heiskala päätyi Peircen ja Saussuren merkkiteorioita vertailtuaan ehdottamaan, että Saussuren binaarisesta mallista puuttuvan referentin tilalle sijoitettaisiin merkityn ja merkitsijän artikulaatio. Hän on tietoinen käsitteen kielitieteellisistä juurista. Heiskalalle artikulaatio tarkoittaa sosiologian triadin kolmatta, toiminnallista ulottuvuutta. Artikulaation avulla binääriset merkkiteoriat on mahdollista muuttaa sellaisiksi malleiksi, jotka ottavat huomioon sen, että merkin ja merkityksen takana on jotakin, johon sekä merkki että merkitys ovat kytkeytyneet. (Heiskala 2000, 145.)

Heiskala erottaa toisistaan *esirefleksiiivisten, refleksiivisten ja konstitutiivisten merkitysten* artikulaatiot. Eksplisiittiset ajatukset, teoriat, kertomukset ja kirjalliset tekstit ovat refleksiivisiä artikulaatioita. Näitä sumeamminkin muotoutuneet, mutta kuitenkin kulttuurisesti rakentuneet toiminnan ja tulkinnan tavat ovat esirefleksiiivisiä artikulaatioita. Konstitutiivisia artikulaatioita ovat puolestaan esimerkiksi kielipit, sääntökokoelmat ja lait. Konstitutiivista artikulaatiotasoa voi tarkastella sääntöjen muodostamana kokonaisuutena. Myös refleksiivistä artikulaatiotasoa voi tarkastella sääntöjä, esimerkiksi tutkijan noudattamia tulkintasääntöjä, seuraavana toimintana. Tällöin olisi Heiskalan mukaan kuitenkin tehtävä ero yhteiskunnallisesti seurauksellisen säännön ja tulkintasäännön välillä. Esirefleksiiivinen artikulaatio poikkeaa kahdesta muusta artikulaatiosta siinä, ettei esirefleksiiivinen toiminta jo määritelmänkään mukaan voi olla puhtaasti sääntöä seuraavaa käyttäytymistä. (Heiskala 2000, 155–156.) Tämä Heiskalan jaottelu olisi hyvin sopinut myös Tairan avuksi sekä oman tutkivan ja tulkitsevan toiminnan refleksioon että tutkimuskohteena olevan työttömien artikulaatioprosessien tarkasteluun. Taira on kuitenkin ottanut työkalunsa toisesta työkalupakista. Hänen mukaansa artikulaation perusajatus on sen kaksoismerkityksessä. Taira tunnistaa englanninkielisessä sanassa *asian esittämisen ja niveltämisen* merkitykset (s. 23).

Itse käytin artikulaation käsitettä väitöskirjassani (Sivula 2006) tarkoittamaan sellaista toimintaa, jolla esimerkiksi käsitteen sisältöä määritellään käyttämällä käsitettä tiettyssä yhteydessä ja tiettyyn tarkoitukseen (1). En tukeutunut Tairan tavoin englanninkielisen sanan merkityksiin vaan käsitteen kielitieteelliseen ja ranskalaiseen käyttöhistoriaan. Omaksuin käsitteen Paul Ricoeuriltä, joka ilmeisesti ranskalaisen historioitsijan Michel de Certeau'n inspiroimana käytti artikulaation käsitettä esimerkiksi kuvaamaan sitä toimintaa, joka kerrontatapahtumassa muuttaa kosmologista aikaa inhimilliseksi ajaksi. ”Ajasta tulee inhimillistä aikaa siinä määrin, kun se artikuloidaan kerronnallisen mallin kautta, ja narratiivi saa täyden merkityksensä vasta, kun siitä tu-

lee temporaalisen olemassaolon olosuhde” (Ricoeur 1983, 52). Tämä Ricoeurin tapa käyttää artikulaation käsitettä olisi ollut kiinnostava myös Tairan tutkimustehtävän näkökulmasta. Ricoeur ei kuitenkaan jostain syystä ole päätenyt Tairan teoreettiseen eikä metodologiseen välineistöön.

Tairan mukaan artikulaation käsitettä käytetään kulttuurien tutkimuksessa kuvaamaan ”yksilöiden, ryhmien, ideoiden, tuotantomuotojen, poliittisten eturyhmien, instituutioiden ja oikeastaan minkä tahansa kohteena olevien elementtien välisiä suhteita” (s. 23). On ilmeistä, että käsitettä käytetään eri tavoin eri tieteissä. Juuri tällaiset erot tekevät monitieteisestä työskentelystä kiinnostavaa ja haastavaa. Heiskalan, Ricoeurin ja allekirjoittaneen tavassa käyttää käsitettä korostuu sen toiminnallisuus, mikä onkin luontevaa, sillä kyse on verbijohdannaisesta. Tairan tuntemassa traditiossa käsite, ainakin Tairan mukaan, taas kuvaa suhteita ja merkitsee ”nivellystä”. Hän ei kuitenkaan nimeä niitä kulttuurintutkijoita, jotka käyttävät käsitettä näin. Viitteessä hän kertoo käyttäneensä tiedotustutkijoiden esittämiä esimerkkejä (s. 24, viite 16).

Taira toteaa kuitenkin, että myös tutkimustoiminta on artikulaatioiden jatkamista ja muuttamista. Hän vetoaa Grossbergiin ja siteeraa: ”Artikulaatioissa on kyse jatkuvasta kontekstien dekonstruoimisesta ja rekonstruoimisesta” (s. 24). Juuri tässä kohden Tairan olisi kannattanut ottaa tuekseen edellä esittämäni Heiskalan jaottelu. Myös Grossberg korostaa artikuloinnin aktiivista luonnetta. Lukijalle jää hiukan epäselväksi, millaiseen artikulaatioteoriaan Taira oikein sitoutuu.

Tairalle artikulaation käsite on myös kannanotto *determinaation* käsitteeseen. Artikulaatioteoria asemoidaan hänen mukaansa ymmärtävän ja selittävän tutkimuksen välimaastoon, jossa se näyttäisi estävän tutkijaa luiskahtamasta sekä samaistuvaan ymmärtämiseen että deterministiseen selittämiseen (s. 26). Lukija joutuu hieman pohtimaan, onko tämä riski todellinen 2000-luvun ihmistieteissä. Onko nykyisillä ihmistieteilijöillä todella taipumus tulkita toiminta joko vulgaarimarxilaiseen tapaan rakenteiden determinoimaksi tai romantiikan hengessä yksilön ilmentämän nerouden tuotteeksi? Eikö konstruktionismin äärimuotojen myötä ole pikemminkin aktualisoitunut riski tulkita maailma joko tutkijasubjektin tai muun tulkitsijan tuotteeksi?

Tairan tutkimus osoittautuu jo esipuheessa arvokkaaksi tieteelliseksi konttribuutioksi, sillä se kirjoittaa lukijasta yllä olevan kaltaista teoreettista pohdintaa. Hyvä tutkimus pakottaa lukijansa ajattelemaan. On hyvä, että Taira on uskaltanut artikuloimaan artikulaation käsitettä.

On hiukan outoa, että Taira tämän mainion artikulaatiokäsitettä koskevan pohdinnan jälkeen lähtee ”valitsemaan ja rakentamaan relevantteja konteksteja”. Työttömien kerronnassa ilmenevän artikulaation konteksti olisi tietenkin ollut se *työkulttuuri*, jonka muutosta Taira on tutkimuksessaan jäljittämässä. Lukija olisi kaivannut T.-K. Lehtosen artikuloimina esiteltyjen Deleuzen, Foucault’n ja Latourin sijaan yksinkertaisen määritelmän siitä, millaisista elementeistä työkulttuuri Tairan mukaan koostuu. Taira toteaa olevansa analysoimassa ”sosiaalisten voimien verkostoa, joka asemoi paitsi työttömyyttä, myös nykykulttuurin uskonnollisuutta” (s. 27). Työkulttuurisia merkityksiä artikuloivat työttömät kirjoittajasubjektit saavat näköjään väistyä kirjoittamiensa tekstien paljastamien sosiaalisten voimien, diskurssien ja sosiokulttuuristen suhteiden tieltä.

TYÖTTÖMÄT – TEORIAN EDESSÄ MYKISTYVÄ TUTKIMUSKOHDE

Taira kertoo muokanneensa arkiston tutkimusaineistoksi. Hän käy kriittisesti läpi lähteinä käyttämiään työttömien omaelämäkertoja. Omaelämäkertoja Taira pitää pikemminkin sepitteinä kuin tosina kuvauksina (s. 39). Näiden sepitteiden analyysissä hän tukeutuu Matti Hyvärisen, Foucault'n ja Deleuzen näkemyksiin. Hän päätyy pitämään tekstejä omaelämäkerrallisina sopimuksina, joissa tekstiminä ja kirjoittajaminä muodostavat liiton (s. 43–44). Elämäkerrat ovat myös ”diskurssikimppuja” ja ”affektiivisiä panostuksia”. Taira toteaa, että hänen analyysissään on yhdistetty affektiteoreettisten investointien tarkastelu diskurssiteoreettiseen analyysiin (s. 46–47). Tultaessa sivulle 57 Taira on päällisin puolin esitellyt aineistonsa ja todennut saavuttaneensa saturatiopisteen.

Taira on parhaimmillaan esitellessään teoreettista oppineisuuttaan ja metodologisia ajatuksiaan. Seuraavat parikymmentä sivua hän keskittyy esittelemään tapaansa yhdistää affekti- ja diskurssiteoriaa ja osoittaa esittelyn ohessa tuntevansa laajoja keskusteluja. Sivujen 77 ja 79 välillä on oivaltava esittely siitä, miten työjärjestys näyttäytyy myyttisessä viitekehyksessä. Sivulla 87–90 Taira lopulta sipaisee myös aineistoaan. Hän esittää taulukon stereotyyppisistä piirteistä ja lopulta sivulla 90 muutaman sitaatin. Lukija toivoo, että pitkähkön, oppineen johdattelun jälkeen päästäisiin lopultakin asiaan, mutta ei! Kirjoittaja palaa nopeasti takaisin oppineisuuttaan esittelevään tyyliin ja aineisto unohtuu.

Tutkimuksen neljäs luku esittelee lopulta aineistosta poimittuja teemoja. Esittely on kiinnostavaa, mutta ainakin minua jäi vaivaamaan kysymys siitä, miten edustavia esitellyt sitaatit oikeastaan ovat. Sitaattien valossa piiryy kuva ”iloisesta ja aktiivisesta työttömästä”. En tunnista Tairan esityksestä niitä lama-ajan työttömiä, joiden kanssa olen elänyt. Toisaalta he eivät myöskään olisi koskaan osallistuneet kirjoituskilpailuun. Näyttää uhkaavasti siltä, että Tairan olisi kannattanut korostaa, että hänen päätelmänsä koskevat juuri kirjoituskilpailuihin osallistuvia työttömiä. Ehkäpä Tairan työn otsikon olisi pitänyt olla ”Työkulttuurin arvomuutos niiden työttömien kerronnassa, jotka kertoivat työttömyydestään kilpakirjoituksissa”. Taira ei riittävästi kiinnitä huomiota siihen hiljaiseen enemmistöön, joka ei tarjoa tulkintojaan kirjoituskilpailuihin. Entä jos enemmistö kertoo kotona puolisolleen jotakin sellaista, joka ei koskaan saavuta Tairan kaltaista tutkijaa? Eikö sekin ole kerrontaa, josta saattaisi ilmetä työkulttuurin muutos? Tutkijan tulee tuntea ne lähteet, jotka hänellä on käytössään, mutta hänen tulisi olla myös tietoinen niistä mahdollisista lähteistä, joita hän ei koskaan saa käsiinsä ja jotka voisivat antaa tutkimuskohteesta toisenlaisen kuvan.

Viidennessä luvussa Taira esittelee työttömien diskursiivisia käytäntöjä modernissa työjärjestyksessä. Hän kertoo mistä ja miten työttömät kirjoitelmissaan puhuivat. He puhuivat kodista, kirjastosta, luonnosta ja tulevaisuudesta. Taira tunnistaa puheista yksilödiskurssin, jota hän selittää kansaa koskevan myytin murenemisellä. Parikymmentä sivua vierähtää tämän murenemisprosessin oppineeseen pohdintaan ja aineisto unohtuu jälleen.

Yhteenvedossaan Taira lupaa kertoa refleksiivisesti artikulaatioista, työjärjestyksestä ja uskontotieteestä. Tairan mukaan työttömyys kytketään kerronnassa

affektiivista toimintakykyä tuottaviin tekijöihin, siis ihmissuhteisiin ja harrastuksiin. Tämä tehdään siinä kerronnassa, joka tuli Tairan ulottuville kirjoituskilpailuaineistona. Hän ei vielääkään pohdi sitä, millainen työtön osallistuu kirjoituskilpaan. Sitä pitäisi kuitenkin pohtia, paljonkin, ennen tulosten yleistämistä.

Työ ja erityisesti palkkatyö on suomalaisen sosiokulttuurisen järjestyksen perustava kategoria. Tairan mukaan työttömien kerronnassa nousi kuitenkin esiin ”notkean modernin elementtejä”, jotka mahdollistavat arvomuutoksia. Jotenkin tämä toiveikas näkemys uutta, protestanttisen etiikan henkisestä perinnöstä vapautunutta todellisuutta kerronnallaan tuottavista työttömistä on ristiriidassa Juha Siltalan tummemmin sävyttyneen *Työelämän huonontumisen lyhyen historian* (2004) kanssa. Jos Taira haluaa tuottaa tekstillään ihmisille toivoa, tavoite on kaunis. Sitä, että haluttu asiantila muuttuu päätelmän tekijän mielessä tosiasialliseksi asiantilaksi, nimitetään kuitenkin moralistiseksi virhepäätelmäksi.

INSPIROIVA LUKUKOKEMUS

Anna Rotkirch jätti hiljattain hiukan katkerat jäähyväiset yliopistolle. Hän kirjoitti jäähyväiskirjeessään (Rotkirch 2007) näin: ”Aivan liian usein väitöskirja näyttää tältä: Yleinen, heikosti muotoiltu tutkimustehtävä; 10–20 ns. syvähaastattelua ja satoja sivuja pohdintaa siitä, mitä 30 hyvin erilaista muodikasta teoreetikkoa ovat aiheesta sanoneet. Alkeellisimmat perusasiat eivät aina ole kohdallaan: selvää tutkimusongelmaa ei ole, tuloksia ei esitellä, aineistoa ei esitellä.” Tairan tutkimus ei ole näin lohdutonta luettavaa. Väitöskirjaksi se on poikkeuksellisen inspiroiva ja miellyttävä lukukokemus. Kirjoittaja on selvästi lahjakas teoreetikko, jonka olisi luultavasti kannattanut keskittyä johonkin puhtaasti teoreettiseen tai metodologiseen kysymykseen. Teos olisi painottunut teoriaa koskeväksi tutkimukseksi varsin pienin muutoksin, sillä Taira on tyytynyt lähinnä poimimaan empiriastaan yksittäisiä esimerkkejä. En valitettavasti löytänyt tutkimuksesta uskottavaa vastausta siihen, miten työkuulttuurin arvomuutos näkyy työttömien kerronnassa. Vakuuttava vastaaminen olisi vaatinut sitä, että kirjoittaja olisi malttanut antaa työttömien kertoa enemmän itse. Löysin kuitenkin teoksesta paljon kiinnostavia ajatuksia.

Toki tässäkin teoksessa marssitaan muodikkaiden teoreetikoiden catwalkia. Erityisen huvittava on se kohta, jossa kirjoittaja perustaa tälle muotinäytökselle lavan luokittelemalla esimerkiksi Freudin, Marxin ja Weberin *uskontotieteilijöiksi* (s.22). Tätä ratkaisua Tairan oppineen teoreettisen ilotulituksen ihailijoiden ei välttämättä kannata jäljitellä, etenkin, kun Taira viittaa näihin klassikoihin lähinnä niitä selittävien tulkintojen kautta. Kiinnitin muutamassa muussakin kohdassa huomiota tapaan, jolla kirjoittaja joutui ”muistamaan” olevansa uskontotieteilijä. Esimerkiksi nykykuulttuurin uskonnollisuuden korostaminen vaikutti vähän päälle liimatulta. Ihmettelen, miksi tekijä ei yksinkertaisesti voinut todeta lähteneensä liikkeelle uskontotieteen alueelta, mutta päätyneensä mielenkiintoiselle, monitieteiselle kentälle?

Suosittelen tätä tutkimusta kaikille teoreettiseen pohdintaan virittyneille tutkijoille. Itse jään kiinnostuneena odottamaan tältä lupaavalta keskustelijalta seuraavaa puheenvuoroa. Oletan, että Tairalla on tulevaisuudessakin annettavaa erilaisten ihmistieteellisten kysymysten pohdiskelijoille.

VIITTEET

- 1 Artikulaatio-käsitteen käytöstä historiografian tutkimuksessa esimerkiksi de Certeau 1988.

KIRJALLISUUS

CERTEAU, MICHEL DE 1988: *The Writing of History*. New York: Columbia University Press.

HEISKALA, RISTO 2000: *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

RICOEUR, PAUL 1983. *Temps et récit 1. L'ordre philosophique*. Paris: Seuil.

ROTKIRCH, ANNA 2007: Jäähvähäiset yliopistolle [online, Internet-blogi, kirjoitettu 2.1.2007]. <<http://blogit.helsinki.fi/yliopistodotcom/jaahyvaiset/hm>> [Viitattu 26.2.2007.]

SILTALA, JUHA 2004: *Työelämän huonontumisen lyhyt historia: muutokset hyvinvointivalttioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

SIVULA, ANNA 2006: *Kysymyksiä ja voimaviivoja: Marc Blochin historian tutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 241. Turku: Turun yliopisto.

FT Anna Sivula työskentelee historian lehtorina Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksella.